

देवाचीये द्वारी

कर्मठ वातावरण नसले तरी माझ्या लहानपणच्या घरी निरनिराळे सण साजरे करण्याचा रिवाज होता. काकुंच्या गौरीसाठी लागणारी पत्रपुष्पे गोळा करणे, त्यांच्या सहस्र शिवलिंग व्रतासाठी सुरेख शिवलिंगे बनविणे, काकडआरतीच्या दिवसांत पहाटे उठून थंडीत उनउन पाण्याने आंघोळ करून देवळात जाणे, तेथील तूपात बूडवून तेवत ठेवलेल्या पितांबराच्या ज्योतीच्या उजेडात धूपाचा वास घेत काकड आरत्या म्हणण्यात सामील होणे, गणपतीच्या दिवसांत व्याख्याने, नाटके, गाणी साऱ्या सोहळ्यांत उत्साहाने भाग घेणे सारे सारे माझ्या आवडीचे होते. सर्व मित्रपरिवार व नातेवाईकांकडे दिवाळीच्या फराळास व संक्रातीचा तीळगुळ खायला जाण्याची मजा काही और होती. वडीलांच्या गंभीर आवाजातील गुरुचरीत्र व लघुरुद्र ऐकण्यात वेगळाच आनंद येत असे. असा सारा सणवार, धर्मरीती चा धागा माझ्या जीवनाच्या धाग्याशी एकत्रीत गुंफला गेलेला आहे. तरीही मोठी झाल्यावर मी देवाला नमस्कार व अधूनमधून सत्यनारायणाची पूजा यापलीकडे अधिक काही धार्मिक कृत्य केलेले नाही. माझ्या दूरच्या मावसआजीचे व्रत, “देवा, काम करत फिरते ती तुझी प्रदक्षिणा, सर्वास करून वाढते तो नैवेद्य आणि दमून निजते तो तूला साष्टांग दंडवत” हे म्हणणे मनात रुजले. घरात कोणीही माझ्यावर कधी कशाची बळजबरी केली नाही.

तरुणपणी परदेशात आल्यावर काहीतरी राहून जात आहे असे वाटू लागले. सुरवातीला दिवाळीत आपल्याच एका दारासमोर दोन घरी बनविलेल्या ‘पणत्या’ लाव, मुलांना ‘उटण्याने’ आंघोळ घाल असे बारीकसारीक प्रयत्न करून पाहिले. तेव्हा येथे ‘देशी’ माणसे तुरळक प्रमाणातच होती. तेव्हा तशा प्रयत्नांनी आनंद होण्याऐवजी अधिक उदास वाटे. मुले, “ह्या चटणीसारख्या उटण्याऐवजी अत्तरच का नाही लावत?” असे प्रश्न विचारायला लागल्यावर उटण्याबरोबर त्या प्रयत्नांसही तिलांजली दिली. येथे मिळत असलेल्या सामानातून ‘आपले’ जेवण बनविण्याचा प्रयत्न करून केलेले पोटपूजेचे प्रयत्नच फक्त शिल्लक राहिले.

बघता बघता वर्षे उलटली. काही नवे काही जुने करीत संसार झाला. आता येथे येणाऱ्या, ‘आपल्या’ माणसांची संख्या खूपच वाढली आहे. सारे भारतीय सामान येथे मिळू लागले आहे. अस्सल भारतीय जेवणात नव्याने येणाऱ्या नववधूंनी हौसेने

केलेल्या व्रतवैकल्यांची भर पडत आहे. आता श्रावणमासातील हळदीकुंकू, दहा दिवसांचा सान्या सोहळ्यासह साजरा केलेला गणपती, दिवाळी, जन्माष्टमी सारे काही येथे साजरे केले जाते. दरवर्षी अमेरिकेत बांधल्या जाणाऱ्या मंदीरांची संख्या वाढत आहे. आणखी एक भारत येथे निर्माण होत आहे. बरे वाटते.

पूर्वी येथे आलेल्या भारतीयांची वये पण वाढत आहेत. त्याबरोबर येणारे जीवनातील खाचखळगे, चढउतार सारे अनुभवास येत आहे. अनेकदा, विशेषतः सत्वपरिक्षेच्या वेळी काही उणीवा देखील जाणवताहेत. येथे जुळविलेली, जमविलेली जिव्हाळ्याची नाती आहेत. पण ते नातेवाईक नाहीत अन् असले तरी त्यांच्यावर आपला भार टाकण्यास मन कचरते कारण नव्याने येथे रुजविलेल्या त्यांच्या रोपट्याचे मुळ देखील अजून काहिसे अस्थिर आहे, त्यांना त्यांची ओझे वाहायची आहेत ह्याची जाणीव बहुतेकांना असते. एकत्र कुटुंबपद्धती भारतात सुद्धा खिळखिळी होतेय. येथे तर ती अल्पांश घरांतच आढळते. औद्योगीकरण अन् जागतिकरणाच्या वाढीमुळे, “पोटासाठी दाही दिशा, आम्हा फिरविसी जगदीशा” असे म्हणत घराघरातील अनेक बायकापुरुष अक्षरशः जगप्रदक्षिणा करताहेत. मिळणाऱ्या पैशात वाढ झाली की आपल्याला इतरांची गरज असते ह्याची जाणीव विरळ होऊ लागते. तशात लागेबांध जुळविण्यास लागणारा वेळ उपलब्ध नसतो. एकमेकांना प्रसंगी हाक घालायची, त्यांच्या हाकेस न कचरता धावून जायचे ह्या सवयी विरत जातात. तशात मादकद्रव्याधिनता, एकलेपणा असे विघातक प्रभाव भोवती आढळतात. सामाजिक बंधनांची शिथिलता असते. “सांभाळ बरं” असे हक्काने सांगू शकणाऱ्या माणसांचा अभाव असतो. अनेकदा आयुष्यावरील आपला ताबा सुटत चाललाय की काय असे वाटू लागते. अर्थातच येथे चांगले काही नाहीच असे मला मुळीच म्हणायचे नाहीये. शिकण्यासारखे व सुखवस्तु जीवनास आवश्यक असे वाटणारे बरेच काही येथे आहे म्हणून तर अजूनही सारे येथे येण्याचा अट्टाहास करताहेत.

अमेरिकेत रेडक्रॉस सारख्या सार्वजनिक संस्थांची प्रथा पूर्वापार चालत आलेली आहे. आप्तकाली त्यांचा उपयोग करून घेण्याची येथील समाजास सवय आहे. तसेच सरकारी सहाय्यक योजना आहेत, चर्च सारख्या धार्मिक संस्थात समाजकार्य करण्याची रुढी आहे. त्यामुळे समाजाचे सारे प्रश्न सुटत नसले आणि त्यांच्या प्रयत्नात काही दोष व त्रुटी असल्या तरी त्यात सहाय्य करण्याचा प्रयास नक्कीच आहे. भारतात देखील माधूकरी, विद्यार्थ्यांस वार लावून जेवू घालणे. पाणपोई, धर्मशाळा, आश्रम अशा अनेक संस्था, प्रथा व रुढी होत्या. त्यांच्या आधाराने वर आलेल्या अनेक माणसांची उदाहरणे बहुतेकांस माहित आहेत. परंतु भारतात

देखील हल्ली त्या प्रथा बंद पडत चालल्या आहेत व नव्या चालीरीतींनी अजून त्यांची जागा पूर्णपणे भरून काढलेली नाही. परदेशस्थ भारतीयांसाठी तर फार थोडे मार्ग उपलब्ध आहेत. बऱ्याच अंशी त्यांची स्वतःची मानसिक जडणघडणही त्यांना अडचणीतून मार्ग काढण्याच्या आड येते. परदेशगमन करणारी माणसे बहुधा स्वावलंबी व धडपडी अशी असतात. “मला अडचण आहे, मदतीचा हात हवा आहे” असे म्हणणे त्यांना अपमानास्पद वाटते, फार जड जाते. विशेषतः ओळखीच्या यशस्वी झालेल्या माणसांपुढे हात पसरणे त्यांना लज्जास्पद होते. अडचण आली म्हणजे स्वतःत काही कमी असले पाहिजे असा न्युनगंड त्यांना भेडसावतो. ह्यातील बरीच माणसे आपल्या भारतातील घरच्या माणसांना देखील अडचणींचा पत्ता लागू देत नाही. “ही परिस्थिती घरी कळली तर माझ्या बहिणीचे लग्न जमण्यात अडचण येईल”, “माझ्या आईवडलांना त्रास होईल” असे विचार त्यांना भेडसावतात. लोक काय म्हणतील हा बागुलबुवा असतोच. त्यामुळे अनेकदा, जे मदत करू शकतात त्यांना अडचणीत असलेल्यांच्या परिस्थितीची कल्पनाच नसते. मग हिंसाचारामुळे अमक्याच्या बायकोचा खून झाला, मानसिक रोगामुळे तमक्याने आत्महत्या केली अशा बातम्या कानी आल्यावर हळहळणे एवढेच त्यांच्या हातात उरते. कधी कधी त्यांची प्राशिक्षणीक, आर्थिक, मानसिक क्षमता इतरांस मदत करण्यासाठी अपुरी पडते. रस्त्यात भेटल्यावर, नोकरी गेल्यामुळे नजर टाळित असलेले कुणाचे डोळे, कुणाच्या अंगावरील माराचे वण समोरच्यास बरेच काही सांगून जातात पण “कसे विचारू ? त्याला किंवा तीला आवडेल का, माझ्याकडून मर्यादेचे उल्लंघन तर नाही होणार ?” असे विचार भेटणाऱ्यास भेडसावतात. भारतात आपल्या कुटुंबीयांसाठी थोडे पैसे पाठविणे, कुठल्यातरी समाजकार्यास हातभार लावणे अशी कामे बरेचजण करित असली तरी देखील वर उल्लेखलेल्या अनेक कारणामुळे, येथे रहाणाऱ्या देशबांधवास मदत करणे त्यांना नेहमीच शक्य होत नाही.

येथे असलेल्या संस्थांकडून ती माणसे मदत का मागीत नाही असा प्रश्न तुम्ही विचाराल. हा प्रश्न बरोबर असला तरी त्याचे उत्तर गुंतागुंतीचे आहे. येथील संस्थांतून मिळणारी मदत भारतीयांस रुचणारी असेल ह्याची खात्री देता येणार नाही. ह्याचे एक उदाहरण देते. नवऱ्याकडून होणाऱ्या त्रासाने व मिळणाऱ्या माराने गलीतगात्र झालेली एक भारतीय तरुणी येथे असलेल्या ‘स्त्री संरक्षण संस्थेत’ (शेल्टर होम) आश्रयाला गेली. तेथील कार्यकर्तींचा आमच्यापैकी एकीस, ‘ही बाई मुळीच जेवत नाहीये ह्याचे कारण काय असावे?’ अशी विचारणा करणारा फोन आला. (त्या कार्यकर्तींस केवळ योगायोगानेच आम्ही भारतीय असल्याची माहिती

होती.) अधिक चौकशीअंती तेथील अन्न मांसाहारी असल्याने शाकाहारी बाई ते जेवण जेवू शकत नसल्याचे समजले. (नंतर तीच्या नवऱ्याच्या धमक्यांस भीक न घालता काही भारतीयांनी तीला आपल्या घरी ठेऊन काही दिवसापुरती तरी तिची व्यवस्था केली.)

अशी उदाहरणे पाहिल्यानंतर प्रश्न पडतो तो हा की परदेशातील मंदीरांची वाढती संख्या लक्षात घेता त्यांचे कार्य काय असावे? रूढीनुसार कुणाच्या घरी सत्यनारायण, कुठे वास्तुशांती, अन् कुठे अंत्यसंस्कार सुद्धा, केल्याने त्या त्या माणसांस बरे वाटते हे खरेय. ती देखील एक वैयक्तिक व मानसीक गरज असतेच. सर्वांनी मिळून देवळात जमून गणेशोत्सवासारखे सोहोळे साजरे करण्यात आनंद मिळतो हे देखील सत्य आहे. परंतू ह्यापलीकडेही दृष्टी टाकत आपल्या परदेशस्थ समाजात भारतीयांनी येथे बांधलेल्या देवळांचे स्थान काय आहे, काय असावे ?

येथील ख्रिश्चनांची चर्चचेस, ज्यु लोकांचे सिनेगॉग ह्यांचे काम पाहिले, आपल्या सभासदांच्या 'पाळण्यापासोन ते ताटीपर्यंतच्या' आयुष्यातील त्यांचा कार्यभाग पाहिला की येथे शिकण्यासारखे बरेच काही असल्याचा प्रत्यय येतो. इतर धर्माप्रमाणेच ह्या धर्मातील कुरीती, त्यांची राजकीय दुष्कृत्ये ह्याची मला कल्पना आहे. ह्या लेखात मी आपल्याला शिकण्याजोगे त्यात काय आहे ह्यावरच भर देणार आहे. त्याला कारणे देखील तशीच आहेत. काही वर्षांपूर्वी येथे दोन भारतीय घटस्फोटीत स्त्रीयांना आपल्या समाजाकडून काहीही मदत मिळाली नाही. उलट त्यांना 'वाळीत टाकल्यासारखा' अनुभव आला. चर्च नी त्यांना संकटकाळी धावून मदत केली आज त्या दोघींनीही ख्रिस्ती धर्म स्वीकारल्याचे कळले. अशा प्रसंगावरून आपल्याला काही धडा घेता येईल का हा प्रश्न मनाला भेडसावत राहिला. उच्चतम तत्वे असलेल्या हिंदू धर्मावरील आपले प्रेम हे अक्षम, आंधळे प्रेम न राहता येथील आजच्या परिस्थितीस तोंड देता येण्यासाठी त्याला सक्षम व कार्यरत करावयास हवे असे वाटू लागले.

माझ्या अमेरिकेतील गावात 'सेंट मायकलस् चर्च' नावांचे चर्च आहे. त्यांचा 'स्वयंसेवक गट' नावांचा प्रकल्प आहे. माझी अत्यंत सुसंस्कृत, हुशार, उदारमतवादी व धार्मिक विचारांची अमेरिकन मैत्रिण त्या प्रकल्पाची प्रमुख सूत्रसंचालक आहे. तिच्याकडून थोडक्यात त्या प्रकल्पाचे वर्णन जाणून घेतले ते असे. चर्चमध्ये येणाऱ्या प्रत्येक सभासदाच्या गरजा भागवल्या जाव्यात असा तिच्या प्रकल्पाचा उद्देश आहे. दरवर्षी सान्या सभासदांस स्वयंसेवक व्हायचे आहे का अशी विचारणा केली जाते. होकारार्थी उत्तर देणाऱ्यांची एक यादी करण्यात येते. यादीत प्रत्येक स्वयंसेवकाच्या नावापुढे त्याची, किंवा तीची कोणते काम करण्याची तयारी आहे व सभासद

आठवड्यातून किती तास स्वयंसेवकाच्या कामासाठी देऊ शकतो त्याची नोंद केली जाते. ही कामे, आजारी माणसांस जेवण नेऊन देणे, त्याचे घर साफ करण्यास मदत करणे, त्याला डॉक्टरकडे घेऊन जाणे, एकटे रहात असणाऱ्या वृद्ध व्यक्तीच्या घरी जाऊन काही तास त्याला वाचून दाखवून अथवा त्याच्याशी गप्पा मारून त्याची सोबत करणे, त्याला महिन्याची 'बीले' भरण्यास मदत करणे, अपंग मुलाची काळजी घेणाऱ्या आईस हातभार लावणे, वार्धक्याने थकलेल्या माणसास त्याच्या घरातील लहानसहान गोष्टी दुरुस्त करून देण्यास मदत करणे अशा प्रकारची असतात. प्रसंगी व्यक्तिस लागणारी मदत करू शकणाऱ्या सरकारी अथवा खाजगी संस्थांची माहिती देऊन सभासदाचा त्या विशिष्ट संस्थेशी संपर्क साधून देण्यास मदत करणे अशी कामे देखील स्वयंसेवक करतात. चर्चतर्फे स्वयंसेवकाची चांचणी केली जाऊन ती चांगली वागणूक असलेली व सुरक्षित व्यक्ति असल्याची खात्री केली जाते. स्वयंसेवकास, त्यांचे काम करण्यास लागणारे प्रशिक्षण दिले जाते. ती व्यक्ति चर्चची सभासद असल्याने त्याच समाजाचा एक घटक म्हणून बहुधा सर्वांच्या माहितीची असते. ह्या काम करत असलेल्या स्वयंसेवकास पगार मिळत नाही परंतु महाविद्यालयात प्रवेश मिळविताना त्यांना त्यांनी केलेल्या सेवेनुसार विशेष क्रमांक दिले जातात. तसेच चर्चकडून त्यांनी केलेल्या कामाचा सार्वजनिक रीत्या सन्मान केला जातो. इतरांना मदत करताना स्वतःच्या मनास मिळणारे समाधान, नवीन गोष्टी करताना मिळविलेले नैपुण्य वगैरे इतर "मानधन" असतेच.

सूत्रसंचालकाचे काम सभासदांनी गरज दर्शविण्यास केलेला फोन घेणे, योग्य ती मदत करू शकणाऱ्या मदतीची गरज असणाऱ्यांशी संपर्क साधून देणे, मदत नीट मिळाली का नाही ह्यावर लक्ष ठेवणे, प्रत्येकाने 'दान केलेल्या कामाच्या तासांची' नोंद ठेवणे, चर्चकडून कामासाठी लागणारी साधनसामुग्री जमविणे, एकंदर काम प्रकल्प सुरळीतपणे चालला आहे का नाही ते पाहणे, व स्वयंसेवकास आधार देणे असे असते. अर्थातच सूत्रसंचालकास देखील पैशात मोबदला दिला जात नाही. ह्या प्रकल्पात अडचणी आल्यास त्याची चर्चच्या अधिकाऱ्याबरोबर चर्चा करून ती निवारणाचा मार्ग आखला जातो. मदत घेणाऱ्याची गरज भागली गेली का नाही ह्यावर लक्ष दिले जाते. अर्थातच प्रत्येक सभासदाची प्रत्येक गरज भागविणे शक्य नसते पण ह्या पद्धतीने सभासदांस 'एकमेकांचे जीवन सुखी करण्यास' मदत होते हे निश्चित.

अशा कार्यामुळे प्रत्येक सभासदास चर्च म्हणजे आपल्या घराचा, आपल्या आयुष्याचा एक अविभाज्य घटक आहे असे वाटण्यास मदत होते. प्रत्येकजण पाळीपाळीने एकमेकांस मदत करण्यास तयार असल्याचे आढळून येते. आपली

गरज भागल्यावर गरजू स्वयंसेवक बनण्यास उद्युक्त होतो. मदतनीसांची एक साखळी तयार होते. गरजेच्या वेळी चर्चकडून मदत मागण्यास कुणासही संकोच वाटत नाही. वाटणाऱ्या कृतज्ञतेमुळे अनेकांकडून मिळणाऱ्या चर्चच्या हुंडीतही भर पडलेली दिसते.

शीख धर्मातही काहीशी अशीच प्रथा आहे. 'कुणाही शीख माणसास आम्ही उघड्यावर पडू देणार नाही' हे त्यांचे तत्व. प्रसंगी गरजूस गुरुद्वारात राहाण्यास जागा देऊन, पाळीपाळीने गुरुद्वारात स्वयंसेवक म्हणून जाऊन; स्वयंपाक, वाढप, स्वच्छता राखणे अशासारखी कामे करून आणि रोज दाराशी आलेल्या उपाशी माणसांस मानाने जेऊ घालून (लंगर) ते आपले तत्व जोपासतात. माणसाची सेवा हीच देवाची सेवा असा त्यांचा विश्वास आहे.

हिंदू तत्त्वज्ञान उच्च (कदाचित सर्वोच्च देखील) विचारसरणी उद्बोधीत करते हे खरंय. परंतु एकविसाव्या शतकात आपले सभासद संघटीत करणे त्यांना जमले नाही तर ती विचारसरणी टिकून राहिल का ? जागतीकरणाच्या काळात हिंदू जगभर विखुरले असून देखील हिंदूधर्म किंवा सनातन धर्म केवळ अर्ध्यामुर्ध्या भारतातच तग धरून राहिला आहे असे का ? आमचा धर्म हजारो वर्ष टिकला आहे तसाच तो आपल्या गुणाच्या जोरावर पुढेही टिकून राहिल अशी केवळ भाबडी आशा ठेवून चालणार आहे, का त्यासाठी आजच्या गरजेस ओ देऊन काही वेगळे करणे जरूरी आहे ? धारयती या सा धर्मः हे लक्षात घेऊन मंदीरांच्या विशेषतः भारताबाहेरील देवळांच्या कार्यात काही बदल करण्याची गरज आहे का ? खाली दिलेल्या काही गोष्टी भारताबाहेरील मंदीरात करता येतील का ? प्रश्नच प्रश्न, अन् काही सुचलेली उत्तरे देखील !

..देऊळ बांधताना तेथे ३ ते ४ लहान पण स्वच्छ नीटनेटक्या खोल्या बांधून तेथे सभासदास अडचणीच्या दिवसांत निदान काही दिवस तरी (तीस ते नव्वद दिवस) विनामुल्य, सुरक्षीतपणे राहाता येण्याची व्यवस्था करणे.

...देवापुढे वेगवेगळ्या प्रकारचे खाद्यपदार्थ ठेवण्याच्या प्रथेत थोडासा बदल करावा का ? गहू, तांदूळ, मूग डाळ, चणाडाळ, फळे अशा तऱ्हेचे ठराविक धान्य व फळफळावळच देवापुढे ठेवण्यात यावीत व ती साठविण्यास लागणाऱ्या स्वच्छ कोठ्या देवासमोर ठेवाव्या. सर्वांना ठराविक कोठ्यात धान्य ठेवण्यास विनंती करावी. हे सामान वापरून स्वयंसेवकानी दररोज साधा पण ताजा शीधा तयार करावा, गरजूस तो सन्मानाने वाढावा किंवा बुफे पद्धतीने त्यांच्यासाठी मांडून ठेवावा.

...धार्मिक सोहळ्या व्यतिरिक्त वैद्यकीय, वकीली, सोशल सर्व्हिस, इमीग्रेशन

वगैरे विविध प्रकारचे सल्ले देऊ शकणाऱ्या प्रवीण सल्लागारांनी नियमितपणे आपला काही वेळ देवळात चर्चासत्रे चालविण्यास द्यावा. उदाहरणार्थ: येथील अनुभवांस सक्षमतेने तोंड देण्यासाठी लागणारी माहिती देण्यास, जीवनातील अडचणीस सामना करताना आलेले प्रश्न सोडविण्यास मदत करण्यास, येथे उपलब्ध असलेल्या सवलती सोयी व सामाजिक सेवा करणाऱ्या संस्थांची माहिती देण्यास, भारतीय पद्धतीने उत्तरक्रिया करण्यासाठी लागणारी माहिती देण्यास, भेटीस आलेल्या आईवडीलांना लागणारी तात्पुरती मर्यादित स्वरूपाची वैद्यकीय मदत अथवा सल्ला देण्यास, मादक द्रव्याधीनता, बालसंगोपन, आणीबाणीच्या प्रसंगी लागणारी वैद्यकीय मदत देण्याचे प्रशिक्षण देणे (उदा: बुडत्यास कसे वाचवावे, जेवताना घास घशात अडकून तडफडत असलेल्यास, हृदय बंद पडलेल्यास, आकडी आलेल्यास, अपघातात दुखापत झालेल्यास कशा प्रकारे मदत करावी.), भारतीयांच्या वृद्धावस्थेतील गरजा व त्यांचे निवारण, घरगुती कलह वगैरे विषयांवर चर्चासत्रे चालविण्यास ह्या सल्लागारांचा उपयोग व्हावा. सुदैवाने परदेशस्थ भारतीय समाजात तज्ञांची वानवा नाही. त्यात समाजोपयोगी काम करण्याची इच्छा असलेले देखील अनेक लोक आहेत. त्या सर्वांचे योजनाबद्ध संघटन करणे मात्र आवश्यक आहे. तसे केल्यास येथील आपल्या समाजास फायदा होईल. एवढेच नव्हे तर परदेशातील आपले स्थान बळकट होण्यास मदत होईल.

..याव्यतिरीक्त दवाखान्यात असलेल्या व्यक्तीच्या भेटीस जाणे, त्यांना रुचेल असे (त्यांच्या पथ्यात बसणारे) जेवण दवाखान्यात नेऊन देणे, त्यांच्या नातेवाईकांस आधार देणे अशी कामे स्वयंसेवक करू शकतील.

..अर्थातच वरील यादी सर्वसंपूर्ण नाही. गरजेनुसार त्यात बदल करणे योग्यच होईल. स्वयंसेवक हे आपापल्या कामात निष्णात आहेत का, त्यांची वैयक्तिक जडणघडण कामास अनुरूप आहे का हे सारे बघून पारखून घ्यावे लागेल. स्वयंसेवकांस प्रशिक्षण देणाऱ्या अनेक संस्था आहेत. त्यांची मदत घेऊन स्वयंसेवकास आवश्यक ते प्रशिक्षण देता येईल.

...वरील गरजांबरोबर सहली, बालविहार, हास्यक्लब, योगाचे वर्ग, भारतीय कलाशिक्षण, कॅरम व बुद्धिबळ यासारख्या खेळांसाठी वर्ग व स्पर्धा असे करमणूकीचे व आनंददायी कार्यक्रम नियमितपणे देवळात आयोजित केले जावे. भारतीय भाषा शिकविणारे वर्ग चालवावे. सांगण्यास आनंद वाटतो की ह्यातील काही उपक्रमाची सुरुवात झालेली आहे. एकमेकांकडून शिकत अनेक ठिकाणी अधिकाधिक उपक्रम सुरू करण्यासाठी ह्या यादीची मदत व्हावी.

अशा तऱ्हेने पाळणा ते ताटी पर्यंतच्या आयुष्यातील साऱ्या टप्प्यांवर देवळाचा उपयोग झाला तर ते देऊळ आपले वाटेल, देवळाच्या परिसरात आयुष्यातील अनेक कार्ये, 'करमुले तु गोविंद' ह्या पायावर आधारीत करता आली तर हल्लीच्या धावत्या जीवनात अनुभवास येणाऱ्या ससेहोलपाटीत क्षणभरासाठी तरी 'विसाव्याचे स्थान' निर्माण करता येईल.

ह्या साऱ्यासाठी लागणारा पैसा कोठून आणायचा हा प्रश्न उद्भवणे सहाजीकच आहे. सल्लागार विनावेतन काम करतील. किरकोळ साधनांसाठी लागणारा पैसा देवळाच्या हुंडीतून ह्या कामासाठी काढून ठेवावा. (ह्या उपक्रमामुळे हुंडीत वाढ होण्याच्या शक्यतेचा, तसेच देवापुढे ठेवलेल्या 'खाद्यपदार्थाचा सुयोग्य उपयोग' हा विचार लेखात इतरत्र मांडला आहेच).

ह्या साऱ्यासाठी देऊळच कशाला हवे असा प्रश्न उद्भवणे सहाजीक आहे ? ह्याचे उत्तर माझ्यामते तरी खालीलप्रमाणे असेल. भारतीयांना परदेशात आपले असे विसाव्याचे स्थान निर्माण करायची गरज भासत आहे. म्हणूनच येथे स्थापन केल्या जाणाऱ्या मंदिरांची संख्या वाढत आहे. सध्यातरी बऱ्याच ठिकाणी त्यांचा उपयोग सोहाळे साजरे करणे व धार्मिक कर्मे करणे, भारतीय कलाप्रदर्शन व कलावर्धन करणे ह्या पुरता मर्यादित आहे. काही ठिकाणी वर उल्लेखिलेल्या उपक्रमातील काही उपक्रमांची सुरुवात झाली आहे. मात्र 'जितनो मत तितनो पथ' अशी विचारसरणी असलेल्या परदेशस्थ भारतीय समाजात, काहीतरी आकृतीबंध निर्माण करण्यासाठी, त्यांच्या विशिष्ट गरजा भागविण्यासाठी काही सुसूत्रता असलेल्या संस्था निर्माण करण्याची गरज आहे. मंदिर हे एकत्र येण्याचे ठिकाण, एक मान्यवर संस्था आहेच तेव्हा त्यांचा अधिक चांगला उपयोग का करून घेऊ नये ? प्रत्येक समाजास त्याची आपली एक ओळख असते. मंदिर हा हिंदूंच्या अस्मितेचा एक भागच आहे मग त्याच्या उपयोगास हरकत का असावी ? अर्थातच वरील साऱ्या लिखाणात कुठेही इतरांना वगळण्याचा हेतू नाही. मंदिरास भेट देणाऱ्या व त्याला आपले म्हणू पाहणाऱ्या कुणाचेही स्वागतच व्हावे. भारतीयांशी रोटीबेटी व्यवहार करीत असलेले अनेक अभारतीय मंदिराच्या कार्यक्रमात सहभागी असतात व ते तसेच रहावे. ह्या लेखात मंदिराच्या वास्तुचा 'आपलेपणा' वाढविण्यास उपयोगी पडणाऱ्या सोयींचा, परदेशात वेचलेल्या काही विचारफुलांचा आढावा घेतला आहे एवढेच.

ओळखींच्या व्यक्तिस्मोर हात पसरण्यास अनेकदा संकोच वाटतो. दिल्याघेतल्याचा नकळत हिशेब होतो. संबंध गढुळतात. वरील उपक्रमात तो संकोच रहाणार नाही. सल्ल्यातील नैपुण्य व त्यामुळे असणारे त्याचे मोल वाढेल.

आज मदतीची गरज असणारी व्यक्ति उद्याची सल्लागार बनण्यास उद्युक्त होईल. ज्यांना पैशानी मदत करणे शक्य नसेल ती स्वच्छता राखणे, परिसरात फुलझाडे लावणे, व्यवस्था राखण्यास मदत करणे अशी अनेक कामे करून देवळास मदत करू शकतात. त्यामुळे देवळाबद्दलचा आपलेपणा वाढून त्यातील हुंडीत भर पडेल. धर्मो रक्षती रक्षतः अशी परिस्थिती निर्माण होण्यास मदत होईल.

डॉ. विजया बापट

email - bapatvijaya@gmail.com.

'एकता'च्या सौजन्याने

*****

(भिसे, कारखानीस कुटुंबीय आणि 'मायबोलीचा विश्वसेतू' च्या सह-संपादकांच्या परवानगीने 'मायबोलीचा विश्वसेतू' या पुस्तकातून)